

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARINI PEDAGOG KASBIGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Qutlijeva Nasiba G'affor qizi

Navoiy davlat universiteti magistranti

5-24 bio guruh talabasi

Najmitdinova Marjona Ulug'bek qizi

Annotatsiya:Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarini pedagog kasbiga erta va maqsadli tayyorlashning didaktik, tarbiyaviy hamda tashkiliy-boshqaruv imkoniyatlari tahlil qilinadi. Masofaviy va aralash o'qitish, "kuzatuv–amaliyot–refleksiya" sikli, pedagoglar ishlarini kuzatish haqida so'z ketadi..

Kalit so'zlar : pedagogik yo'naltirish, , hamkorlik, amaliyot, karyera yo'li, motivatsiya

Kirish. Hozirda mamlakatimizda pedagog kadrlar yetishmovchiligi ,kasbga doir qiziqishlarning sustligi,yo'naltiruvchi pedagoglarning o'z ishiga bo'lgan masuliyatsizligi,o'quvchilarda pedagog kasbiga nisbatan ijtimoiy motivatsiyaning pastligi kabi muommolar keng o'rin egallamoqda. Bu sababli, maktab davridayoq pedagog kasbiga tayyorlash masalasi muhim o'rin egallabgina qolmay ilmiy-amaliy ahamiyat ham kasb etmoqda. Bugungi kunga kelib zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglar uchun talablar va shartlar ortib borishi va kasbiy jihatdan yetuk o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojni oshishi natijasida, maktab davridayoq o'quvchilarni pedagog kasbiga tayyorlashning pedagogik jihatdan imkoniyat va metodlar ,usullari o'rgatilish jarayoni kuchaytirilishi rejalashtirilmoqda.Pedagogika fanida pedagogika kasbiga yonaltirish ,kasbiy tayyorgarlik va kasbiy jihatdan rivojlantirish masalalari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarini aynan pedagogika kasbiga yo'naltirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash ularning samaradorligini ilmiy va amaliy asoslash masalasi yetarli darajada o'rganilmaganligi tadqiqot mavzusining ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb ekanligini

ko'rsatadi. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har bir o'quvchining ta'lim olish huquqi kafolatlanib, fuqarolarning har tomonlama rivojlanishiga asos yaratadi, shu jumladan ta'lim oluvchilarni kasbga tayyorlash tizimi ham bu huquqiy asosga asoslanadi. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-637-son) O'zbekiston ta'lim tizimining uzluksizligini, ta'limning barcha darajalarida xususan umumiy o'rta ta'limda o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va kelajakda kasb tanlashga yo'naltirish vazifalarini belgilaydi.

2024-yil 1-fevralda kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-901-son) esa pedagog kasbining huquqiy maqomini mustahkamlab, pedagoglarning huquqlari, majburiyatlari va professional faoliyatini qonuniy kafolatlar bilan ta'minlaydi. Bu hujjat pedagogika yo'nalishiga yo'naltirilayotgan yoshlar uchun ham professional faoliyatning ijtimoiy-huquqiy asoslarini belgilaydi. Shuningdek, 2025-yil 28-aprelda qabul qilingan Prezident Farmoni "Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" (PF-73-son) mamlakatimizda pedagog kadrlar tayyorlash va ularning kasbiy sifatini oshirish bo'yicha tizimli choralarni belgilab beradi. Farmonga muvofiq 2025/2026 o'quv yilidan boshlab pedagog kadrlar tayyorlash jarayoni yanada takomillashtiriladi hamda sirtqi ta'lim shakllari qayta ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasining "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi Qonuni (01.02.2024-yil, O'RQ-901-son). Ushbu qonun pedagoglar huquqlari, majburiyatlari, faoliyat kafolatlarini belgilab, pedagog kasbining huquqiy maqomini mustahkamlaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni (28.04.2025-yil, PF-73-son). Farmonda pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, pedagogik ta'lim sifatini oshirish chora-tadbirlari ko'rsatilib, maktablararo pedagog tayyorlash tizimini yangilash belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-51, PF-61 va PF-277-sonli qarorlari (2025-yil) Ular yoshlar, ta'lim sifati va maktabdan tashqari ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlarga oid bo'lib, ta'lim sohasidagi strategik

yoʻnalishlarni belgilaydi. Bu kabi qaror va farmonlar hamda mavzuga tegishli boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

.Nazariy asoslar. Umumpedagogik adabiyotda oʻqituvchi shaxsining kasbiy shakllanishi koʻp bosqichli jarayon sifatida talqin etiladi. Bu bosqichlar maktab davrida boshlanadigan yoʻnalishlilik, keyin dastlabki tajriba, soʻng klinik amaliyot va refleksiv professionallikka yetaklaydi. Mazkur mantiqqa koʻra, maktabning oʻzi “nolchi bosqich” sifatida koʻrilishi, yaʼni oʻquvchi oʻqituvchilik faoliyati namunalarini kuzatib, sinab, tahlil qilib borishi zarur. Slastenin va hamkorlarining “pedagogik tayyorgarlik — qadriyatlar, motivlar va faoliyat usullarining integratsiyasi” degan talqini, maktab bosqichida aynan shu integratsiyani boshlash zaruratini taʼkidlaydi: mazmun (taʼlimiy), metod (faoliyat), maʼno (qadriyat) qatlamlari uygʻunlashganida yoʻnalish barqaror boʻladi. Bu fikr, amaliy dasturlashda, masalan, “pedagogik klub”, “yosh tutorlar” dasturi, sinfdoshlar bilan oʻrganishdagi yordamchi rollarni tashkil qilish bilan mustahkamlanadi.

Axatova D.A va Xodjayeva.F.O, Aminova .F.Xlar taʼkidlashicha, pedagogic nazariya shaxsda taʼlim jarayonida pedagogic kasbga doir bilim, koʻnikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Olimlar pedagogic tayyorgarlikni faqatgina nazariy bilimlar majmui emas balki oʻquvchilarda pedagogic faoliyatga nisbatan ongli munosabat va qiziqishni rivojlantiruvchi murakkab pedagogic jarayon sifatida izohlaydilar.

Shaxsiy rivojlanish va ZRN tamoyili. Oʻquvchi qiziqishi va layoqatini ochish uchun rivojlanish jarayoni ijtimoiy muhitda kechishi, yaqin rivojlanish zonasida qoʻllab-quvvatlanishi lozim. Vygotskiy fikriga koʻra, murabbiylik va hamkorlikdagi faoliyat orqali yuqori psixik funksiyalar shakllanadi; pedagog kasbiga tayyorlashda bu, masalan, oʻquvchini kichik guruhga rahbarlik qilish, tengdoshlarini oʻqitish, darsdan keyin remediatsiya mashgʻulotlari oʻtkazishga yoʻnaltirish orqali roʻyobga chiqadi. Muhokama shuni koʻrsatadiki, ZRN tamoyili maktabda “mini-pedagogik rollar”ni

dizaynlashga metodik asos bo'ladi: avval kuzatuv, so'ng yordamchi, keyin mustaqil vazifalar. Bu bosqichlar o'quvchida "men buni qila olaman" degan o'z-o'zini samaradorlik hissini kuchaytiradi va kasbiy motivatsiyani mustahkamlaydi. PCK va kasbiy identifikatsiya. O'qituvchilik faqat predmet bilim emas, balki pedagogik mazmuniy bilim — PCK (Pedagogical Content Knowledge) integratsiyasidir [4]. Shulman ta'kidlaganidek, yaxshi o'qituvchi predmetni "o'qitiladigan" shaklga keltiradi: noto'g'ri tushunchalarni oldindan ko'radi, analogiyalar topadi, muammoli savollarni tanlaydi, baholashni moslashtiradi [4]. Maktab darajasida PCKni uyg'otish uchun "mini-dars"lar, mikroo'qitish, kontseptual xaritalar, "qiyin savollar banki" bilan ishlash, yosh tutorlik amaliyoti samarali. Muhimi, o'quvchi nafaqat tushuntiradi, balki nima uchun bunday tushuntirish ishlaganini reflektiv jurnalga yozadi. Shulman paradigmasini maktab kontekstiga moslashtirish, istiqboldagi o'qituvchining kasbiy identifikatsiyasini oldindan konstruksiyalash imkonini beradi. Klinik yondashuv va hamkorlik. O'qituvchini tayyorlashning klinik (amaliyotga boy) modeli samaradorligi ko'p yillik tadqiqotlarda isbotlangan: nazariya va amaliyot integratsiyalanganida, kuzatuv–amaliyot–refleksiya sikli tizimli yo'lga qo'yilganida tayyorgarlik sifati ortadi [5]. Maktab–universitet hamkorligi sharoitida 10–11-sinflar uchun "kuzatuv amaliyoti" (mentor darsini kuzatish), "asistiv amaliyot" (kichik segment olib borish), "mustaqil mini-dars" (15–20 daqiqa) bosqichlari joriy etilishi mumkin. Darling-Hammond ta'kidlaganidek, tajriba nazariya bilan izchil bog'langanida va mentorlik tizimi ishlaganda, professionallikning tayanch kompetensiyalari (rejalashtirish, baholash, sinf boshqaruvi, madaniy sezgirlik) bosqichma-bosqich shakllanadi. Bu modelni umumiy o'rta maktab darajasida sinovdan o'tkazish uchun universitetlar bilan kreditli modul kurslari, "o'qituvchilikka kirish" sertifikatlari va qo'shma portfel baholash tizimi taklif etiladi.

O'qitish sifati va dalillarga tayanuvchi yondashuv. Maktabdagi tayyorgarlikning samaradorligini oshirish uchun meta-tahlillarga asoslangan strategiyalar zarur: aniq maqsad, yuqori kutilmalar, sifatli fikr-mulohaza, tengdoshlar o'rtasida ta'lim, o'zini-o'zi baholash va ko'rinadigan o'qish jarayoni. Hattie ko'rsatganidek, o'quvchilarga

tezkor va aniq fikr-mulohaza berish, muvaffaqiyat mezonlarini oldindan ochib qo'yish, formatif baholash natijalaridan rejalashtirishda foydalanish eng katta ta'sir kuchiga ega. Pedagog kasbiga yo'naltirilgan darslarda bu, masalan, "o'qituvchi kabi o'ylash" vazifalarini qo'yish (dars maqsadini yozish, baholash mezonini tuzish, ehtimoliy tashxisiy savollarni rejalash) va ularga mentor fikr-mulohazasini berish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, o'quvchi o'zining o'qituvchilik harakati uchun dalillarni to'playdi: videoyozuvlar, kuzatuv varaqalari, o'quvchi ish namunalarini portfelga joylaydi. Didaktik-dasturiy yechimlar. Ta'lim dasturiga "Pedagogik liderlik asoslari" modulini kiritish, unda kommunikatsiya, muloqot etiketlari, mojaroni boshqarish, dars stsenariylari va didaktik dizayn asoslari o'rgatilishi maqsadga muvofiq. Amaliy komponent sifatida:

- "Yosh tutor" dasturi: yuqori sinf o'quvchilari kichik sinflarga haftalik yordamchi darslar o'tkazadi;
- Mikroo'qitish laboratoriyalari: 5–7 daqiqalik mini-darslar, tengdosh baholashi;
- Reflektiv jurnallar: har bir amaliy faoliyatdan so'ng "maqsad–harakat–dalil–xulosa–keyingi qadam" formati;
- "Pedagogik hackathon": dars muammosiga jamoa bilan yechim ishlab chiqish;
- Masofaviy kuzatuv: videodarslar tahlili, rubrikalar bilan baholash.

Baholash va monitoring. Tayyorlash natijalarini ko'rsatkichlar bilan o'lchash zarur: kasbiy motivatsiya indeksi, PCK indikatorlari (tushuntirish sifati, xatolarni oldindan ko'rish), kommunikativ kompetensiya, sinf boshqaruvi simulyatsiyalarida ko'rsatkichlar, refleksiv yozuvlar sifati. Formatif baholash uchun rubrikalar ochiq bo'lishi, summativ baholashda esa portfel himoyasi andozaga solinishi lozim. Bu jarayonda o'qituvchi-mentorlar uchun ham mos metodik qo'llanmalar va baholashni kalibrlash seminarlari talab etiladi. Tashkiliy-boshqaruv imkoniyatlari. Maktab darajasida ichki buyruqlar orqali "pedagogik yo'naltirish koordinatori" lavozimini joriy etish, o'quv yilining boshida hamkor universitet bilan qo'shma reja tasdiqlash, ota-onalar bilan karyera maslahatlari o'tkazish, "Pedagogik hafta"ni an'anaviy tadbirga aylantirish mumkin. Mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlikda ijtimoiy

loyihalar (“Maktabdagi o‘qish marafoni”, “Fan mentorlari kuni”) o‘tkazish o‘quvchilarning ijtimoiy javobgarligini oshiradi. Raqamli platformalar (LMS) orqali amaliy topshiriqlar, videokuzatuvlar, fikr-mulohazalar va portfellarni markazlashgan boshqarish samaradorlikni ko‘taradi.

Xulosa. Umumiy o‘rta ta’lim maktabida o‘quvchilarni pedagog kasbiga tayyorlash murakkab, ammo boshqariladigan jarayon bo‘lib, u nazariya, amaliyot va refleksiyaning uyg‘unlashtirgan taqdirda natija beradi. Bosqichma-bosqich “kuzatuv–amaliyot–refleksiya” modeli, PCKga yo‘naltirilgan mikroo‘qitish, dalillarga tayanuvchi o‘qitish strategiyalari, maktab–universitet hamkorligi va adolatli baholash tizimi shaxsiy ma’no, layoqat va motivatsiyaning birlashtiradi. Bunday tizim yoshlarning ongli kasb tanlashini qo‘llab-quvvatlaydi, maktab ichida o‘quv sifatini oshiradi va uzluksiz pedagoglar zanjirini shakllantiradi.

Adabiyotlar

1. Tolipov O‘., Yo‘ldoshev Q. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan, 2005. — 295 b.
2. Slavenin V. A., Isaev I. F., Shiyonov E. N. Pedagogika. Moskva: Akademiya, 2002. — 576 b.
3. Vygotskiy L. S. Myshlenie i rech. Moskva: Pedagogika, 1982. — 350 b.
4. Shulman L. S. The Wisdom of Practice: Essays on Teaching, Learning, and Learning to Teach. San-Fransisko: Jossey-Bass, 2004. — 576 b.
5. Darling-Hammond L. Powerful Teacher Education: Lessons from Exemplary Programs. San-Fransisko: Jossey-Bass, 2006. — 336 b.
6. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London; New York: Routledge, 2009. — 378 b.

ELEKTRON MANBAALAR

ppt-online.org

Natlex

Qalampir.uz

sirdaryopmm.uz

norma.uz +1

xalqtaliminfo.uz

dd.gov.uz